

ÁEIN-E HOKMRANI (Scientific Journal on The Islamic Governance)
Vol.3 / No.5 / Spring & Summer 2025
P-ISSN: 2980-7808
E-ISSN: 3092-7919
<https://aeinehokmrani.iict.ac.ir>

Foresighted Covenant-Based Governance, Based on Surah Al-Ma'idah

Mohsen Mohajernia

Associate Professor, Department of Politics, Research Center for Islamic Systems, Research Institute for Islamic Culture and Thought, Tehran, I.R.Iran (Corresponding Author)
Email: mohajernia@gmail.com

Saeed Asadi

Level 4 of Qom Seminary, Qom, I.R.Iran
Email: mordadi0938@gmail.com

Marzieh Mohajernia

PhD student in Quran and Hadith Sciences, Department of Quran and Hadith Sciences, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Principles of Religion, Qom, I.R.Iran
Email: m.mohajernia51@gmail.com

Citation

Mohajernia, M., Asadi, S., Mohajernia, M. (2025). Future-oriented covenantal governance based on Surah Al-Ma'idah. *Aeine Hokmrani*. 3(5). 179-207
[10.22034/ah.2025.2056094.1031](https://doi.org/10.22034/ah.2025.2056094.1031)

Type of Article: Research Article

Received: 16 November 2024

Revised: 28 January 2025

Accepted: 19 May 2025

Publish Online: 22 June 2025

Abstract

Forward-Looking Covenant-Based Governance is an interpretation of Surah Al-Ma'idah, which, being the last revealed surah, encompasses the most significant concerns of future governance in Islam. The proclamation of the Prophet's succession, the completion of religion, and the fulfillment of the blessing of divine wilayah, alongside the obligation to obey divine, prophetic, and wilayah-based governance; the declaration of the dismay and hopelessness of the disbelievers regarding the power of Islam; the protection of Muslims and the dominance of religion against adversaries; and the affirmation of the ultimate victory of the followers of wilayah and Hezbollah—all of these signify this divine governance. Governance, in an artful fashion, has been reconstructed within the framework of past 'contracts' and 'covenants' ('uqūd' and 'mīthāqāt') as dynamic processes between Allah and humankind. It thus becomes the subject of the essential divine command "fulfill the contracts" (awfū bil-'uqūd), inviting humanity to envision the future as the principal arena for the exercise of will, reason, prudence, and strategic planning. This study is developed within the framework of the Geometric Structure Theory of the Qur'an, employing the normative scenario-building method within the literature of futures studies. This study seeks to represent the approach of Sūrat al-Mā'idah to covenantal and future-oriented governance across four analytical levels. At the first level, through a descriptive examination of realities, it traces the historical and contemporary trends of Islamic governance. At the second level, it analyzes the Qur'anic warnings and cautions concerning the future. At the third level, it moves toward practical action and implementation, aiming to strengthen and construct a covenantal form of governance for the future. Finally, at the fourth level, it articulates the Qur'an's foresight regarding the emergence of the beloved community.

Keywords

Surat al-Mā'idah; Governance; Future-oriented Governance; Covenantal Governance.

حکمرانی میثاقی آینده‌نگر، بر اساس سوره مائده

محسن مهاجرنیا

دانشیار گروه سیاست، پژوهشکده نظام‌های اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول)

Email: mohajernia@gmail.com

سعید اسدی

سطح ۴ فقه و اصول، حوزه علمیه قم، قم، جمهوری اسلامی ایران

Email: mordadi0938@gmail.com

مرضیه مهاجرنیا

دانشجوی دکتری رشته علوم قرآن و حدیث، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه اصول دین، قم، جمهوری اسلامی ایران

Email: m.mohajernia51@gmail.com

استناد به این مقاله:

مهاجرنیا، محسن و اسدی، سعید و مهاجرنیا، مرضیه (۱۴۰۴). حکمرانی میثاقی آینده‌نگر بر اساس سوره مائده، نشریه آیین حکمرانی، ۳(۵)، ۱۷۹-۲۰۷

[10.22034/ah.2025.2056094.1031](https://doi.org/10.22034/ah.2025.2056094.1031)

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۹
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۰۹
تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱

چکیده

حکمرانی میثاقی آینده‌نگر، خوانشی از سوره مائده است که باتوجه به اینکه این سوره، آخرین سوره نازل شده است، مهم‌ترین دغدغه‌های حکمرانی آینده اسلام را در خود دارد. ابلاغ حکم نصب جانشینی پیامبر ﷺ، اکمال دین و اتمام نعمت ولایت و الزام اطاعت از حکمرانی الهی و نبوی و ولایی، اعلام یأس و نوامیدی کفار از قدرت اسلام و مصونیت مسلمانان و حاکمیت دین در برابر دشمنان و اعلام پیروزی قطعی جریان پیروان ولایت و گفتمان حزب الله، همه بیانگر این حکمرانی الهی است. این حکمرانی به سبک هنرمندانه‌ای در قالب «عقود» و «میثاق»‌های گذشته به مثابه «روندها»، میان خداوند با انسان‌ها بازسازی شده است و موضوع دستورالعمل ضروری «اوفوا بالعقود» قرار گرفته است تا آینده را به‌عنوان مهم‌ترین جولانگاه اراده، عقلانیت، تدبیر و برنامه‌ریزی خود انتخاب کند. این پژوهش، در چهارچوب نظریه ساختار هندسی قرآن و با روش سناریونویسی هنجاری در قالب ادبیات آینده‌پژوهی تدوین شده است. این پژوهش می‌کوشد در چهار سطح، رویکرد سوره مائده را در حکمرانی میثاقی آینده‌نگر بازنمایی کند. در سطح اول، از طریق روش توصیف واقعیت‌ها به روندهای گذشته و حال حکمرانی اسلامی رسیده، در سطح دوم، هشدارها نسبت به آینده را بررسی کرده و در سطح سوم به مرحله اقدام و عمل برای تقویت و ساختن حکمرانی میثاقی در آینده رسیده است تا در سطح پایانی پیشگویی قرآن را درباره ظهور امت محبوب بیان کند.

واژگان کلیدی

سوره مائده، حکمرانی، حکمرانی آینده‌نگر، حکمرانی میثاقی.

مقدمه

حکمرانی اسلامی به معنای فرایند مدیریت و هدایت جامعه اسلامی بر اساس اصول و ارزش‌های اسلامی است که در بردارنده اجرای عدالت، تأمین رفاه عمومی، حفظ امنیت و رعایت حقوق شهروندان می‌باشد. این نوع حکمرانی، بر پایه عدالت، پاسخگویی و مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها شکل می‌گیرد و هدف آن، تحقق آرمان‌های اسلامی و ایجاد جامعه‌ای اخلاقی و عادلانه است.

چنین حکمرانی‌ای، چون برای آینده امت اسلام تا روز قیامت در نظر گرفته شده است، با عنوان «حکمرانی آینده‌نگر» نامیده می‌شود که به تبع تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها با توجه به نیازها، چالش‌ها و فرصت‌های آینده انجام می‌شود. استحکام‌سازی اصول و ارزش‌های اسلامی از جمله «اکمال دین» و «اتمام نعمت ولایت» و رهبری و اصرار بر وفاداری متحد امت با عبارت «اوفوا بالعقود» بر ارزش‌های الهی، در آغاز سوره مائده سبب شده است تا این حکمرانی به عنوان برنامه کلان خداوند تا پایان تاریخ به شمار بیاید و به اعتبار تأکید بر وفاداری بر اولین میثاق الهی در عهد الست و وصیت بر ایستادگی بر آن، با عنوان «حکمرانی میثاقی» متصف باشد.

با توجه به آنچه بیان شد، تبیین اصول، مبانی و روش‌های «حکمرانی الهی» برای حفظ دین به عنوان اساس هدایت و مدیریت آینده امت اسلامی و ایجاد جامعه‌ای سالم و پایدار، مهمترین دغدغه و مسئله اساسی این تحقیق است. پژوهش پیش رو، بر پایه این مسئله و این رویکرد که سوره مائده، آخرین حلقه حکمرانی تشریحی خداوند در چهارچوب قرآن است این فرضیه را دنبال می‌کند که گویا خداوند متعال با تکمیل وحی و ناگفته‌های وحیانی در سوره مائده، مسیر آینده حاکمیت و ربوبیت خویش را در جهت‌دهی، هدایت و مدیریت مؤمنان ترسیم کرده است. با دستور به ابلاغ نصب ولایت امیرالمؤمنین^{علیه السلام}، مؤمنان را به اطاعت از آن سفارش می‌کند و با اعلام اینکه همه احکام و دستورات الهی، به منزله عهد، پیمان و میثاق الهی با انسان شمرده می‌شوند، آخرین سفارش را به وفاداری کرده است. این پژوهش، در قلمرو تفسیر موضوعی و در چهارچوب «نظریه ساختار هندسی سوره‌های قرآن» تدوین شده است (در این چهارچوب هر سوره مجموعه واحدی شمرده می‌شود که پیام مشخصی دارد).

۱. چهارچوب نظری و روش تحقیق

این پژوهش، بر اساس چهارچوب «نظریه ساختار هندسی» و وحدت موضوعی سوره‌های قرآن بنا شده است. این رویکرد که به‌وسیله مفسرانی چون علامه طباطبایی (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۱۴) و سیدقطب (سیدقطب، ۱۳۹۵، ص ۹۵)، عبدالله محمود شحاته (شحاته، ۱۳۷۷، ص ۲۷)، شیخ محمد عبده و بسیاری دیگر از مفسران تنظیم شده است (ر.ک: خامه‌گر، ۱۳۹۶)، بر این اساس استوار است که هر سوره مجموعه‌ای از آیات به هم مرتبط است که بر پایه تناسب درونی بر محور آن پیام و غرض واحد به هم متصل هستند. برخی از مفسران، از آن غرض مشترک باعنوان «جان و روح واحد سوره» یاد کرده‌اند.

بر اساس این چهارچوب، غرض جامع سوره مائده به‌عنوان آخرین سفارش وحی، جمع‌بندی همه آموزه‌های وحیانی در دعوت به وفای به عهدها و پایداری و ایستادگی در میثاق بندگی و وفاداری به کامل‌ترین دین و تام‌ترین نعمت و مطلوب‌ترین آیین است.

به باور ما، خداوند «حکمرانی آینده» پس از ارتحال پیامبر ﷺ تا قیامت را در سوره مائده به‌عنوان «میثاق» خود با مؤمنان، ترسیم کرده است. ما برای فهم و تبیین حکمرانی الهی در این سوره، از روش سناریوپردازی هنجاری بهره گرفتیم. این روش، رویکردی آینده‌نگرانه است که از میان آینده‌های محتمل بر اساس مبانی، اصول، ارزش‌ها و هنجارهای دینی، آینده مطلوب را انتخاب می‌کند. این روش، برخلاف رویکردهای توصیفی و اکتشافی، بر ترسیم آینده‌ای آرمانی تکیه دارد که از دیدگاه قرآن، مطلوب و شدنی است. در این روش، بر اساس سنت الهی، ساختن آینده تکلیف الهی مؤمنان است تا بر اساس دو محور «آنچه باید رخ دهد» و «چگونه می‌توان آن را ساخت» به طراحی آینده مطلوب مبادرت کنند.

۲. مبادی تصویری

۲-۱. حکمرانی

حکمرانی، مفهومی از سنخ ولایت، شهریاری، زمامداری، تدبیر امور، فرمانروایی و راهبری است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۶، ص ۱۵۸) و در اصطلاح، به شیوه‌ای از مدیریت و هدایت

امور جامعه، بر اساس اصول و ارزش‌های اسلامی گفته می‌شود که شامل اجرای عدالت، تأمین رفاه عمومی، حفظ امنیت و معنویت و رعایت حقوق انسان‌ها است (ر.ک: سلیمانی، ۱۴۰۳). این نوع حکمرانی بر مبنای آموزه‌های الهی، دربردارنده تمام جنبه‌های زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها تا روز قیامت می‌شود و هدف آن، تحقق آرمان‌های اسلامی و زیست جهانی مؤمنانه، اخلاقی و عادلانه است. حکمرانی الهی در سوره مائده، بیانگر تأکید بر نقش مشارکتی و مسئولانه مردم در فرایند «وفاداری به نظام»، «پایبندی به قانون»، «اطاعت از ولایت»، «تأکید بر ارزش‌های اخلاقی» و عدالت محوری برای استقرار و استفاده حکمرانی است.

۲-۲. حکمرانی میثاقی

حکمرانی میثاقی، اصطلاحی برگرفته از آیات سوره مائده است که خداوند تحقق ربوبیت و مدیریت تشریحی خویش بر جهان و انسان را بر پایه یک پیمان میان خودش با انسان‌ها ترسیم کرده است. در این سوره، مروری بر مجموعه دستورات و قوانین و اصول و مبانی دینی، اهداف متعالی و ساختارها و راهبردهای دین دارد و از آنها باعنوان یک نظام کامل و بی‌نقص و مورد رضایت الهی (مائده: ۳) یاد می‌کند که تمامی جنبه‌های زندگی فردی و اجتماعی را دربرمی‌گیرد. سپس به یک میثاق ژرف و دوطرفه بین خداوند و انسان‌ها در عهد الست اشاره می‌کند (مائده: ۷) که بر اساس آن، خداوند «رب» است و انسان‌ها «بنده خداوند» این میثاق در عهد اسلام تجدید شده و به‌عنوان عقد و میثاق الهی باعنوان «اوفوا بالعقود» به آن سفارش شده است. به‌همین سبب از این نوع حکمرانی باعنوان حکمرانی میثاقی یاد شده است.

۲-۳. حکمرانی آینده‌نگر

آینده‌نگری به‌معنای دوراندیشی، عاقبت‌اندیشی، حزم، تدبیر، فراست و هشیاری است و در اصطلاح، نوعی جهت‌گیری شناختی و نگرش عقلی عمومی، نسبت به آینده است که به افراد کمک می‌کند به اهداف بلندمدت پیش روی خود دست یابند (مهاجرنیا، ۱۴۰۲، ص ۴۳).

حکمرانی میثاقی آینده‌نگر، بر اساس سوره مائده

در واقع این اصطلاح، بیانگر توانایی خلاقانه و نوآورانه در برنامه‌ریزی برای آینده است (کورنیش، ۱۳۸۸، ص ۲۳-۴۷).

حکمرانی آینده‌نگر، با درک امکان‌هایی که باید محقق شوند، آغاز می‌شود و این درک با گام‌نهادن عملی در مسیر حرکت، همزمان است. خداوند در سوره مائده، آینده مطلوب جامعه اسلامی بعد از ارتحال پیامبر ﷺ را تا قیامت پیش‌بینی کرده و به‌صورت هنجاری، شرط تحقق آن را بر وفاداری مؤمنان دانسته است.

۲-۴. تصویر فضای کلی سوره مائده

گویا «مائده» آخرین سوره نازل شده قرآن است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵، ج ۴، ص ۲۴۲) که اگر آن را به‌مثابه آخرین جمع‌بندی از رسالت ۲۳ ساله پیامبر ﷺ بدانیم، همانند قاعده هوشمندانه وصیت‌نگاری انسان‌هاست که مهم‌ترین و ضروری‌ترین سفارش‌ها و تأکیدها را وصیت می‌کنند. شاید به‌همین سبب است که بسیاری از احکام دینی در این سوره بیان شده است (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۵، ص ۲۷۵ / فیض کاشانی، ۱۴۱۵، ج ۲، ص ۵) تاجایی که نزدیک به ۳۰ آیه از آن را جزو آیات الاحکام دانسته‌اند و هیچ حکمی از آن هم منسوخ نشده است (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۵، ص ۲۵۶-۲۵۷ / مکارم شیرازی، ۱۳۸۵، ج ۴، ص ۲۴۳). بنابراین با توجه به «فضای نزول سوره»، موقعیت زمانی خاص حیات پیامبر ﷺ بر یک سلسله مفاهیم اسلامی و آخرین برنامه‌ها و سناریوهای دینی اعم از مسئله رهبری، حکمرانی امت، آینده‌نگری و جانشینی پیامبر ﷺ، اکمال دین و اکمال نعمت، امامت و به‌ویژه هشدار نسبت به بازگشت به جاهلیت، تأکید شده است و مهم‌تر از همه تأکید بدون مقدمه آیه اول سوره بر «اوفوا بالعقود» است که شامل وفاداری به همه عهد و قرارها است.

سوره مائده در آخرین حجة الوداع، مابین مکه و مدینه نازل شده است (مکارم شیرازی، ۱۴۲۵، ص ۱۶-۱۸) که در آن حکمرانی میثاقی آینده‌نگرانه تا روز قیامت ترسیم شده است. آیات این سوره به دو دسته تقسیم می‌شوند:

الف) آیاتی که برای اولین بار موضوعی را مطرح می‌کنند؛ مثل آیه ابلاغ، آیه اکمال دین و آیه پیش‌گویی از قوم محبوب؛
 ب) دسته دوم آیاتی که محتوای آنها تکرار و تأکید بر محتوای آیات گذشته در سوره‌های دیگر است؛ همانند آیات مربوط به احکام حلال و حرام در خوردنی‌ها، احکام صید، خمر، میسر و انصاب و ازلام، مناسک حج، نماز و وضو، احکام سرقت، داستان حضرت آدم و اهل کتاب و یهود و نصاری، آیات ولایت و اطاعت و... .

۳. چستی حکمرانی میثاقی

باتوجه به تعریفی که از این نوع حکمرانی بیان شد، میثاق میان خداوند با انسان‌ها، وصف حکمرانی است که بر اساس آیه ۷ سوره مائده، گویا خداوند همه انسان‌ها را بر یک میثاق پیشینی متعهد کرده و انسان‌ها هم «سَمْعًا وَ طَاعَةً» بر آن متعهد شده‌اند: «وَأَذْكُرُوا... مِيثَاقَهُ الَّتِي وَاتَّقُوا بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا؛ و نعمتی را که خدا بر شما ارزانی داشته و همچنین پیمانی را که شما را به انجام آن متعهد کرده، به یاد آورید، آنگاه که گفتید: شنیدیم و اطاعت کردیم» (مانده: ۷). داستان اولین میثاق الهی، به زمانی برمی‌گردد که خداوند تصمیم خود به آفرینش موجودی به نام انسان را با ملائکه در میان می‌گذارد. البته تصمیم خداوند تنها برای آفرینش نبود، بلکه انتخاب آن مخلوق به‌عنوان «خلیفه» مطرح بود که ملائکه به‌طور هماهنگ مخالفت کردند. این داستان در آیه ۳۰ سوره بقره نقل شده است و ماجرای انتخاب خلیفه تا انتهای تسلیم ملائکه و مخالفت شیطان به پیش می‌رود و البته هیچ اشاره روشنی به «میثاق» بین خدا با انسان مطرح نمی‌شود، اما در آیه ۱۷۲ سوره اعراف خبر آن علنی شده، می‌فرماید: «هنگامی که پروردگار از پشت فرزندان آدم، ذریه آنان را برگرفت، آنها را به گواهی دادن بر خودشان طلبید و از آنها پرسید که آیا من خدای شما نیستم» «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ»، همه انسان‌ها بالاتفاق گفتند «قَالُوا بَلَىٰ»؛ این گواهی را برای آن از شما انسان‌ها گرفتیم تا مبادا روز قیامت نگوئید ما از این امر غافل بودیم».

این میثاق برای خداوند اهمیت بسیاری دارد؛ از این‌رو در طول رسالت همه انبیا، همواره بر

آن استناد و استشهاد شده است:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا عَلِيمًا؛
و [یاد کن] هنگامی را که از پیامبران پیمان گرفتیم و از تو و از نوح و ابراهیم و موسی و عیسی
پسر مریم و از [همه] آنان پیمانی استوار گرفتیم (احزاب: ۷).

برخلاف آیه یادشده، که حکمرانی میثاقی را به انبیای اولوالعزم اختصاص داده است،
در آیه ۱۲ سوره مائده، این میثاق را با همه انبیای بنی اسرائیل - که بیشترین تعداد پیامبران
هستند - می‌داند:

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا؛ درحقیقت، خدا از فرزندان اسرائیل پیمان
گرفت و از آنان دوازده سرکرده برانگیختیم (مائده: ۱۲).

اگر چه حکمرانی میثاقی به وسیله انبیا اعمال می‌شد، اما در شرح خاطرات تاریخی در
دوره مدینه، خطاب به یهودیان مسلمان‌شده، میثاق را به مردم نسبت می‌دهد و می‌فرماید:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِالْحُرَّةِ أُولَئِكَ مَكْحُومُونَ؛ و چون از شما مؤمنان بنی اسرائیل پیمان محکم گرفتیم و کوه
طور را بر فراز شما افراشتیم (بقره: ۶۳).

۴. مبانی حکمرانی میثاقی خداوند

خداوند، سه دسته اسم و صفت دارد: دسته اول، اسماء ذات هستند (مثل کلمه «الله»);
دسته دوم، اسم برای صفتی برای خدای متعال هستند (مثل کلمه «علیم»); دسته سوم، اسم به
اعتبار فعل خاصی از خداوند هستند (مانند «رب» که ربوبیت می‌کند و «حاکم» که حکم
می‌کند). مقوله سیاست و حکمرانی میثاقی خداوند به وسیله اسماء فعلیه الهی صورت
می‌گیرد. خداوند به سبب اینکه خالق هستی است، مالکیت مطلق و «حاکم علی الاطلاق» آن
است و برای هدایت و تدبیر حیات انسانی و مدیریت زندگی اجتماعی و سیاسی انسان‌ها
«ربوبیت مطلق» دارد. این ربوبیت، در عرصه حیات اجتماعی انسان‌ها «سیاست الهی» و در
خوانش این تحقیق «حکمرانی الهی» نامیده می‌شود که این سیاست و حکمرانی در دو عرصه
تکوینی و تشریحی اعمال می‌شود. عرصه تشریحی، از راه اعزام پیامبران و انزال وحی و کتاب
آسمانی انجام می‌شود. بنابراین حکمرانی الهی همواره با چهار اسم فعلی «قدرت، مالکیت،

حاکمیت و ربوبیت الهی پیوند دارد که برای این تحقیق نقش مبنایی دارند. مبنای یادشده در سوره مائده، برای «حکمرانی میثاقی» نقش علی و چرایی دارند. اگر پرسش شود که چرا انسان‌ها باید «اوفوا بالعقود» کنند، جوابش آن است که اولاً، خدا مالک همه چیز است: «أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (مائده: ۴۰)؛ ثانیاً، قدرت مطلق دارد: «وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (همان)؛ ثالثاً، غیر خدا نه مالک است و نه قدرت دارد: «قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي» (همان: ۲۵). در نتیجه خداوند حق دارد تا پیامبرانی را ارسال کند و دستور بدهند که: «اوفوا بالعقود» (همان: ۱) و «اعْبُدُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ» (همان: ۷۲). تدبیر و ربوبیت همه عالم در دست خداست؛ بنابراین رسالت هرکدام از پیامبران این است که با اعتراف به این ربوبیت، انسان‌ها را تحت هدایت و عبودیت خدا درآورند: «اعْبُدُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّكُمْ» (همان: ۱۱۷).

کاربرد این نوع ادبیات سیاسی درباره حاکمیت و حکمرانی الهی، ترسیم‌کننده و تعلیم‌دهنده جهان‌بینی انسان‌های الهی است تا بدانند قدرت، مالکیت، ربوبیت و حاکمیت تکوینی و تشریحی در همه عرصه‌ها و به‌صورت مطلق، انحصاری، غیرقابل تقسیم، دائمی و فراگیر در اختیار خداوند است و انسان‌ها باید به «توحید در مالکیت» و «توحید در ربوبیت» خداوند برسند که خود نیازمند اطاعت و خضوع انحصاری تکوینی در برابر او است و این همان معنای «اعْبُدُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّكُمْ» است (همان: ۷۲).

انبیا، نقش کارگزاری و حکمرانی بر اساس حاکمیت خداوند دارند: «أَنَّ أَحْكَمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ» (همان: ۴۹) و خداوند حاکمیتش را به آنها تفویض و واگذار نکرده است (مهاجرنیا، ۱۳۹۴، ص ۳۳۷) و به‌اصطلاح برای آنها جعل ولایت مشروع شده است: «إِذْ جَعَلَ فِيكُمُ انبِيَاءَ وَجَعَلَ لَكُم مَّلُوكًا» (مائده: ۲۰)؛ چراکه حاکمیت نامحدود، نه انتقال‌پذیر و نه تجزیه‌پذیر است. تجزیه در «حاکمیت تشریحی» به‌معنای شریک قراردادن دیگران در ملک خداست و چنین چیزی با توحید مغایر است «وَلَا يَشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا» (کهف: ۲۶). از آنجایی که حاکمیت مطلق، متعلق به خداست، پس قانون را هم خدا معین می‌کند و والی و حاکم و مجری قانون را هم خدا منصوب می‌کند» (خامنه‌ای، ۱۳۹۹، ص ۳۸-۴۰).

مبانی حکمرانی الهی در سوره مائده بر اساس آیات، در چهار بخش قابل تقسیم است:

۱. حاکمیت مطلق الهی: این حاکمیت هم تکوینی و هم شرعی است: «أَلَمْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ... وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (مائده: ۴۰). همه آسمان‌ها و زمین از آن خداوندند و او مالکیت مطلق بر همه آنها دارد و خداوند بر هر چیزی تواناست: «لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (همان: ۱۲۰).

۲. حاکمیت تشریحی خداوند: این حاکمیت، در سه عرصه «قانون‌گذاری»، «داوری» و «سرپرستی امور جامعه» است. همان‌طور که در آیه ۴۴ این سوره، حاکمیت و حکمرانی را حق خداوند می‌داند و پیامبران و علمای دینی باید بر اساس قوانین الهی حکم کنند:

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يُحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا الَّذِينَ هَادُوا وَالرَّيْبَانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ... وَمَنْ يُضَيِّكْهُمَا أَنْزَلْنَا اللَّهُ قَوْلًا لِيُكْفِرَنَّ هُؤُلَاءِ الْكَافِرُونَ؛ ما تورات را نازل کردیم که در آن هدایت و نور بود؛ پیامبرانی که تسلیم [فرمان خدا] بودند و برای یهودیان حکم می‌راندند و [نیز] علمای ربانی و دانشمندان، به سبب آنچه از کتاب خدا به آنان سپرده شده بود و بر آن گواه بودند... هرکس به آنچه خدا نازل کرده حکم نکند، پس آنان خود کافراند.

و در آیه ۴۸ هم حاکمیت الهی ترسیم شده در قرآن را بیان می‌کند:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ هُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ؛ و ما این کتاب [= قرآن] را به حق به سوی تو فرستادیم، در حالی که تصدیق‌کننده کتاب‌های پیشین و حاکم بر آنهاست. پس میان آنان بر اساس آنچه خدا نازل کرده، حکم کن و از هوس‌هایشان، [با عدول] از حقی که به سوی تو آمده، پیروی مکن.

همین مضمون در آیه ۴۹ بیان شده است.

۳. توحیدمحوری صالحان/مؤمنان: در آیات زیادی از این سوره به جهان‌بینی مؤمنان اشاره دارد و اعتبار رویکردها و نگرش‌های آنها را در نوع باور آنها به توحید و حاکمیت و قدرت الهی و عمل به وحی معرفی می‌کند: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ» (مائده: ۶۸) و باور به ولایت الهی و پذیرش آن را عامل قدرتمندی جریان حزب الله می‌داند: «وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ» (همان: ۳).

۴. خداوند با نصب پیامبر ﷺ و جانشین او، آینده حکمرانی خود را تا قیامت تضمین کرده است. در آیه ۶۷ به پیامبر ﷺ، دستور می‌دهد که انتصاب جانشین خود را به مردم ابلاغ کن: «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» و این انتصاب را مایه قدرت دین و یأس کافران معرفی می‌کند.

۵. اصول حکمرانی میثاقی

پس از بیان حقیقت میثاق میان خداوند و انسان و ترسیم مبانی «مالک و مملوک»، «حاکم و محکوم» و «رب و مربوب»، لازم است به بخشی از اصول اساسی حکمرانی میثاقی نقل شده در سوره مائده، اشاره شود. برخلاف مبانی‌ای که زیربنا و علت وجودی حکمرانی هستند، «اصول» از سنخ مسائل و موضوعات اساسی و قواعد کلی حکمرانی هستند. مجموعه این اصول، «موضوع» حکمرانی الهی را نشان می‌دهد و توفیق حکمرانی الهی در رسیدن به آرمان‌های متعالی، وابسته به تحقق این اصول است. برخی از اصول حکمرانی، تکوینی و در اختیار خداوند هستند و بنا بر مصلحت و متناسب با شایستگی انسان‌ها ایجاد شده‌اند؛ مانند «اصل هدایت»، «اصل اکمال دین»، «اصل اتمام نعمت»، «اصل اقتدار مؤمنان» بعد از انتصاب امیرالمؤمنین ﷺ به ولایت و برخی از اصول، امور تشریحی هستند که تحقق آنها به اراده انسان‌ها واگذار شده است؛ همانند: «اصل وفاداری به اوامر و نواهی الهی»، «اصل رعایت حلال و حرام» و «اصل محبت». مجموعه این اصول، سامانه حکمرانی الهی را شکل می‌دهد که در ادامه به برخی از اصول حکمرانی در سوره مائده اشاره می‌شود:

۵-۱. اصل پایبندی به حلال و حرام

در آیه اول - پس از امر به وفاداری - بلافاصله یکی از مصادیق آن را در قالب یک اصل کلی بیان می‌کند: «أَحَلَّتْ لَكُمْ يَهَيْمَةَ الْأَنْعَامِ». ملموس‌ترین حلال‌ها در سطح خوردنی‌ها را ذکر می‌کند و بلافاصله از یک حرمت نام می‌برد: «غَيْرِ مَيْحَلِي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ»، در حال احرام، شکار حلال نیست، اما اگر از لباس احرام خارج شدید «وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا» (مائده: ۲)

حکمرانی میثاقی آینده‌نگر، بر اساس سوره مائده

آنگاه شکار بکنید. همین حکم را در آیه ۹۶ هم تکرار می‌کند و از حلیت صید دریا و مأكولات آن یاد می‌کند. حلال بودن چیزهای پاکیزه در آیه ۴ آمده است و در آیه ۵ خطاب به مسلمانان می‌فرماید:

أَيُّوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلْلٌ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلْلٌ لَهُمْ؛ امروز چیزهای پاکیزه برای شما حلال شده و طعام کسانی که اهل کتابند برای شما حلال و طعام شما برای آنان حلال است (همان: ۵).

در آیه ۸۸، بر این حلال بودن خوردنی‌ها با عنوان «رزق الهی» تأکید می‌کند:

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا؛ و از آنچه خداوند روزی شما گردانیده، حلال و پاکیزه را بخورید (همان: ۸۸).

پس از سفارش زیاد بر حلال بودن و جواز تصرف در خوردنی‌های حلال، با تأکید مجدد به صورت نهی به سبک احتیاطی، بیان می‌کند که نکند برخی چیزهایی را که خدا حلال کرده شما بر خودتان حرام کنید و نخورید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْزَمُوا طَيِّبَاتٍ مَّا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، چیزهای پاکیزه‌ای را که خدا برای شما حلال کرده، حرام م شمارید و از حد مگذرید (همان: ۸۷).

در آیه ۹۰ همین سوره، به برخی از خوردنی‌ها و نوشیدنی‌های حرام اشاره می‌کند:

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، شراب و قمار و بت‌ها و تیرهای قرعه پلیدند و از عمل شیطانند. پس، از آنها دوری گزینید.

همه این حلال و حرام‌ها را خداوند به‌عنوان یک اصل از اصولی که بر آن میثاق بسته و دستور به وفاداری به آنها را داده است یاد می‌کند.

۵-۲. اصل اکمال دین (قانون کامل)

دومین اصلی که خداوند پایه حکمرانی آینده قرارداد است، موضوع کامل شدن دین و نعمت الهی و رسمیت دادن به اسلام به‌عنوان دین خاتم و قانون جامع حکمرانی الهی شمرده می‌شود: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ» (همان: ۳). اینکه با چه چیزی دین کامل شد و آخرین جزء نازل شده چه بود، باید به سراغ احادیث نبوی رفت.

طبق روایات شیعه و سنی، آیه اکمال دین، پس از نصب علی بن ابی طالب^ع به امامت و خلافت در غدیر خم نازل شده است (علامه امینی، ۱۴۱۶، ج ۱، ص ۴۴۷). با آن انتصاب آخرین جزء دین کامل شد و آن روز تاریخی با عنوان «الیوم» از چهار ویژگی برخوردار شد: ۱. روز اکمال دین؛ ۲. روز اتمام نعمت الهی بر مردم؛ ۳. روز انتخاب اسلام به عنوان «دین» مورد پسند خدا؛ ۴. روز یأس کافران. مجموعه این اوصاف برای هیچ روز و برهه‌ای مانند بعثت، هجرت، فتح مکه، پیروزی در جنگ‌ها به صورت یک جا جمع نشده بود (قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۲۳۷).

۵-۳. اصل اقتدار

گویا اکمال دین و تعیین ولایت امیرالمؤمنین^ع، سبب اقتدار مسلمانان و یأس کفار و دشمنان دین شد که فرمود: «الْيَوْمَ يَرْضَى الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ» (مانده: ۳). وقتی دشمن از قدرت شما مأیوس می‌شود، معنایش این است که شما نباید نسبت به آنها احساس ضعف کنید: «فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي» (همان). جنگ روانی دشمنان پس از نمیدی، در مسخره کردن دین: «الَّتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا» (همان: ۵۷-۵۸) برای تضعیف روحیه شما و «انکار سبک زندگی مؤمنانه» است. از این رو خداوند به پیامبر^ص فرمود به آنها بگو: «ای اهل کتاب، آیا جز این بر ما عیب می‌گیرید که ما به خدا و به آنچه به سوی ما نازل شده و به آنچه پیش از این فرود آمده است ایمان آورده ایم» (همان: ۵۹).

۵-۴. اصل هدایت

در حکمرانی میثاقی، عنایت تکوینی و تشریحی خداوند در هدایت انسان‌ها یک اصل اساسی است. خداوند بر اساس سنت تکوینی، انسان‌ها را هدایت می‌کند و بر اساس اراده ربوبی خویش، با اعزام رسولان به صورت تشریحی هم انسان‌ها را به سمت هدایت، راهبری می‌کند. در آیه ۱۶ سوره مائده، تصریح دارد به اینکه: «وَيَهْدِي بِإِذْنِ اللَّهِ مَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ؛ خدا هر که را از خشنودی او

حکمرانی میثاقی آینده‌نگر، بر اساس سوره مائده

پیروی کند، به وسیله آن کتاب به راه‌های سلامت رهنمون می‌شود و به توفیق خویش، آنان را از تاریکی‌ها به سوی روشنایی بیرون می‌برد و به راهی راست هدایت‌شان می‌کند». در آیه ۴۶ این سوره، هدایت تشریحی خداوند، به وسیله ارسال پیامبران و انزال وحی و کتاب بیان شده است. در این آیه با اشاره به رسالت حضرت موسی علیه السلام و حضرت عیسی علیه السلام و دو کتاب تورات و انجیل می‌فرماید:

آيَاتُهَا الْاِنْجِيلُ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ؛ و به عیسی علیه السلام انجیل را عطا کردیم که در آن، هدایت و نوری است و تصدیق‌کننده تورات پیش از آن است و برای پرهیزگاران هدایت و اندرزی است.

گویا یکی از لوازم حکمرانی میثاقی، مراقبت از هدایت مؤمنان است؛ توصیه و هشدار به آنها برای اینکه مواظب خودشان باشند. خداوند در آیه ۱۰۵ سوره مائده می‌فرماید: «ای مؤمنان، به خودتان پردازید. هرگاه شما هدایت یافتید، گمراهان نمی‌توانند به شما زیانی برسانند». در ادامه به یکی از موضوعاتی که مورد تأکید امر «اوفوا» است، تمرکز شده و یک‌دسته از انسان‌های فاسد و آلوده را با عنوان «فاسقین» معرفی می‌کند که در حکمرانی میثاقی به سبب خروج آنها از مرز ایمان، هدایت الهی از آنها سلب شده است: «وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ» (مائده: ۱۰۸)؛ خداوند اصل هدایت تشریحی را مشروط به وفای به عهد انسان‌ها کرد. از این رو به مجاهدان تلاشگر در مسیر الهی فرمود:

وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِىْ سَبِيْلِنَا وَاِنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُحْسِنِيْنَ؛ کسانی که در راه ما کوشیده‌اند، به یقین راه‌های خود را بر آنان می‌نماییم و درحقیقت، خدا با نیکوکاران است (عنکبوت: ۶۹).

۵-۵. اصل انتصاب رهبری صالح

خداوند از این اصل با عنوان «اتمام نعمت» برای حکمرانی آینده یاد کرده است و در واپسین ایام حیات رسول اکرم صلی الله علیه و آله دستور داد که این اصل حکمرانی الهی آینده اسلام را به مردم ابلاغ کند: «يٰۤاَيُّهَا الرَّسُوْلُ بَلِّغْ مَا اُنزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» (مائده: ۶۷) و نصب امیرالمؤمنین علیه السلام در روز غدیر، مجموعه حاکمیت الهی را تکمیل کرده و خداوند، حجت را بر بندگانش تمام کرد: «وَ اَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ» (همان: ۳)، نعمت دین را با ولایت تام و تمام کرد. «کامل کردن» بسته

دین و قانون الهی، یکی از اصول اساسی حکمرانی میثاقی در آینده است. در آیه ۶ سوره مائده، دستورالعمل‌های عبادی را نعمت می‌خوانند و در آیه ۷، آنها را موضوع میثاق خداوند با بندگانش در قالب حکمرانی الهی می‌خوانند:

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّيِّ وَالْتَقَى: اى مؤمنان، نعمتی را که خدا بر شما ارزانی داشته و نیز پیمانی را که شما را به انجام آن متعهد گردانیده، به یاد آورید، آنگاه که گفتید: شنیدیم و اطاعت کردیم و از خدا پروا دارید که خدا به راز دل‌ها آگاه است.

این نوع یادآوری سبب شده است تا خداوند نقش حکمرانی خویش را در پیروزی مسلمانان و شکست دشمنان، به‌عنوان «نعمت الهی» معرفی کند (همان: ۱۱). همان‌طور که حکمرانی انبیای بنی‌اسرائیل را هم مصداق نعمت معرفی کرده است:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ أَوَلَمْ يَأْتِكُمْ مَاءٌ مِّنَ السَّمَاءِ فَسَقَوْا مِنْهُ فَأَكْرَمُوا كُفْرًا وَعَدُوًّا مُّبِينًا وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ فَسَقُوا مِنْهُ قِطْمًا وَغَضِبْنَا عَلَيْهِمْ فَأَتَيْنَهُمُ الْبُرْجَانَ فَاصْبَرُوا عَلَيْهِمْ وَحَتَّىٰ غَمَّ عَلَىٰ كُوفٍ فَأَخَذُوا لِجَوَابِهِمْ نَضْلًا وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ فَسَقُوا مِنْهُ قِطْمًا وَغَضِبْنَا عَلَيْهِمْ فَأَتَيْنَهُمُ الْبُرْجَانَ فَاصْبَرُوا عَلَيْهِمْ وَحَتَّىٰ غَمَّ عَلَىٰ كُوفٍ فَأَخَذُوا لِجَوَابِهِمْ نَضْلًا

یاد کن زمانی را که موسی به قوم خود گفت: ای قوم من، نعمت خدا را بر خود یاد کنید، زمانی را که در میان شما پیامبرانی قرار داد و شما را پادشاهانی ساخت و آنچه را که به هیچ‌کس از جهانیان نداده بود، به شما داد (همان: ۲۰).

۵-۶. اصل محبت الهی

در حکمرانی میثاقی، یکی از راه‌های وفای به عهد بر اساس «اصل محبت» است. در آیه ۱۲ و ۱۳ سوره مائده، به ماجرای میثاق خداوند با بنی‌اسرائیل اشاره شده است که خداوند از میان آنها، ۱۲ نقیب انتخاب کرد و به‌صورت مشروط، همراهی خود را با آنها اعلام کرد: «وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِوَعْدِي وَأَلَّيْتُمُ النَّاسَ لَأَكُونَ لِلْإِنسَانِ عَذَابًا عَسِيفًا» (همان: ۱۳). در میان آنها عده بسیار کمی بودند که بر عهد خود با خدا باقی ماندند که خداوند با ابراز محبت نسبت به آنها، از ایشان باعنوان «دوستان نیکوکار» یاد می‌کند: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» (همان). در آیه ۹۳ این سوره، خداوند با چشم‌پوشی از کارهای ناشایست گذشته افراد بی‌وفا - که امروز مؤمن شده‌اند - آنها را دوستان خود می‌خواند.

در حکمرانی میثاقی، دایره دوستی خداوند از «محسنین» به «مقسطین» گسترش یافته

حکمرانی میثاقی آینده‌نگر، بر اساس سوره مائده

است. در آیات ۴۱ و ۴۲، حکمرانی عادلانه پیامبر ﷺ درباره نفاق برخی از یهودیان را می‌ستاید. خداوند به ایشان می‌فرماید اگر نزد تو آمدند بر اساس عدالت میان آنها حکم کن: «فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ... وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ؛ اگر داوری می‌کنی، پس به عدالت در میان آنها حکم کن که خداوند دادگران را دوست می‌دارد» (همان: ۴۲)، اما در آیه ۶۴ و ۸۷ از عدم دوستی خود با دو گروه عهدشکن حاضر در مدینه خبر می‌دهد و می‌فرماید: «وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ» و «إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ». خدا آنها را دوست ندارد. در آیه ۵۴، بر اساس حکمرانی میثاقی آینده‌نگر، خطاب به جامعه عرب آن روز مدینه می‌فرماید اگر شما به میثاق الهی پایبند نباشید و «مرتد شوید» حکمرانی خداوند تعطیل نمی‌شود. در آینده قومی را تربیت می‌کند که بر اساس اصل محبت (يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ) هم خدا آنها را دوست دارد و هم آنها خدا را دوست می‌دارند. پایه آن حکمرانی بر بنیاد محبت استوار می‌شود و رشته محبت بر اساس وفای به عهد و میثاق استوار می‌شود.

۶. آینده‌های حکمرانی میثاقی در سوره مائده

بر اساس روش هنجاری در آینده‌نگری قرآنی، خداوند همه مطلوبیت‌های حکمرانی آینده را با اکمال دین و نصب ولایت اعلام می‌کند و جهت‌گیری حکمرانی را در راه دستیابی به آن آینده مطلوب قرار داده است. با این وجود خداوند در کنار آن مطلوب قطعی یک بدیل غیرمطلوب را هم یادآوری می‌کند تا مؤمنان را در روندها و رویدادهای آینده هشدار بدهد. بنابراین در سوره مائده، دو نوع آینده را بیان کرده است:

۶-۱. آینده احتمالی بازگشت به حکمرانی جاهلیت.

بر اساس دو آیه «وَلَا تَرْتَدُوا عَلَىٰ أَذْبَارِكُمْ» (همان: ۲۱) و «أَلْحِكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ» (همان: ۵۰)، قرآن از گرایش‌هایی خبر می‌دهد که گویا با تردید در حاکمیت الهی و حکمرانی نبوی، خواستار بازگشت به «حکمرانی جاهلیت» هستند. قرآن با پرده‌برداری از هواهای نفسانی و استحاله ارزش‌ها، هشدار می‌دهد: «وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ هُمْ» (همان: ۴۸-۴۹). سناریوی «گفتمان

بازگشت به جاهلیت» در مدینه با چهار عبارت: «ظَنُّ الْجَاهِلِيَّةِ، حَكْمُ الْجَاهِلِيَّةِ، تَبَرُّجُ الْجَاهِلِيَّةِ، حَمِيَّةُ الْجَاهِلِيَّةِ» برجسته‌سازی شده است. اصطلاح اول، مربوط به باور گروهی از افراد سست ایمان و ترسو است که در جریان جنگ احد دچار شبهه شدند و باورشان به قدرت خداوند در سطح پندار بت‌پرستان دوره جاهلیت بود: «يُظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ» (آل عمران: ۱۵۴). اصطلاح دوم، درباره کسانی است که مدعی ایمان بودند، اما در عمل تسلیم حکم خداوند نبودند: «أَلْحَكَمُ الْجَاهِلِيَّةَ تَبَعُونَ» (مائده: ۵۰). خداوند از آنها می‌پرسد آیا آنها با تردید در حکم خداوند، دنبال حکم جاهلیت هستند؟ کاربرد سومین اصطلاح، هشدار به برخی از همسران پیامبر ﷺ است که همانند ارزش‌های عصر جاهلیت، جلوه‌گری و خودنمایی نکنند: «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى» (احزاب: ۳۳). اصطلاح «حَمِيَّةُ الْجَاهِلِيَّةِ» هم توصیف کفار مکه بعد از صلح حدیبیه است: «إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ» (فتح: ۲۶). مجموعه ادبیات سیاسی ارتداد و بازگشت به جاهلیت، نشان‌دهنده آن است که این‌گرایش در مدینه کمابیش در میان منافقان و مخالفان وجود داشت و به همین سبب در آخرین سوره قرآن، به عنوان یک دغدغه نسبت به آینده حکمرانی الهی مورد توجه قرار گرفته است. از صادقین عليهم‌السلام روایتی نقل شده که با دوگانه‌سازی، حکم الهی را در برابر حکم جاهلیت قرار داده‌اند: «الْحُكْمُ حُكْمَانِ حُكْمُ اللَّهِ وَحُكْمُ الْجَاهِلِيَّةِ» (برازش، ۱۳۹۴، ج ۴، ص ۸۶/کلینی، ۱۴۰۷، ج ۷، ص ۴۰۷/طوسی، ۱۳۶۵، ج ۶، ص ۲۱۷/مجلسی، ۱۴۴۰، ج ۱۰۱، ص ۳۶۷/قطب راوندی، ۱۴۰۵، ج ۲، ص ۷/حرّ عاملی، ۱۴۱۴، ج ۲۷، ص ۲۳). حکم، دوگونه بیشتر نیست یا حکم خدا است یا حکم جاهلیت و هرکس حکم خدا را رها کند به حکم جاهلیت تن در داده است. این تقابل در همه عرصه‌های زندگی اجتماعی به دغدغه «جاهلیت‌زدایی» اسلام تبدیل شده بود و به تبع، در آخرین سوره قرآن، از تبدیل احتمالی بازگشت به حکمرانی جاهلیت هشدار می‌دهد (مهاجرنیا، ۱۴۰۲، ص ۶-۴۳).

۲-۶. آینده مطلوب حکمرانی اسلامی

در برابر آن آینده منفی، ادبیات سوره مائده، دلگرم‌کننده‌ترین چشم‌انداز به بدیل مطلوب

حکمرانی میثاقی آینده‌نگر، بر اساس سوره مائده

آینده را در قالب تداوم و تکامل حکمرانی اسلامی، حکایت می‌کند. این آینده‌نگری در فرایند پنج مرحله‌ای بیان شده است:

مرحله اول، ابتدا با دستور به ابلاغ فوری جانشینی امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ؛ ای پیامبر! آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، ابلاغ کن و اگر ابلاغ نکنی پیام خدا را نرسانده‌ای (مائده: ۶۷).

در مرحله دوم، خبر از تکامل شدن پروژه دین می‌دهد و می‌فرماید:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ؛ ای مسلمانان! امروز دین شما را برایتان کامل و نعمت خود را بر شما تمام گردانیدم و اسلام را برای شما به عنوان آیینی برگزیدم (همان: ۳).

در مرحله سوم، خبر از ناامیدی کفار و در نتیجه، تضمین امنیت روانی آینده حکمرانی اسلامی می‌دهد:

الْيَوْمَ رِيسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْزَنُوا؛ ای مسلمانان! امروز کسانی که کافر شده‌اند، از کارشکنی در دین شما نومید گردیده‌ان؛ پس، از آنها نترسید (همان).

در مرحله چهارم، خبر از اعلام حمایت و تضمین تداوم و تکامل حکمرانی نبوی می‌دهد:

وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ؛ ای پیامبر! با ابلاغ جانشینی خود، مطمئن باش که خدا تو را از گزند کافران نگاه می‌دارد (همان: ۶۷).

مرحله پنجم، اعلام حکم ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام در آخرین سوره؛ خداوند در آیه ۵۵ سوره مائده می‌فرماید:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ ذَاكِرُونَ؛ امام و ولی شما، تنها خدا و پیامبر و مؤمنانی هستند که در حال رکوع زکات می‌دهند.

حسب روایات فریقین، شأن نزول این آیه مربوط به بخشش انگشتی حضرت علی علیه السلام در رکوع نماز به یک مرد مستمند است.

در آیه بعد، خداوند پیروی از چنین حکمرانی و ولایتی را برابر با پیروزی و غلبه اسلام در قالب تداوم و تکامل گفتمان «حزب الله» معرفی می‌کند:

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُتَغَالِبُونَ؛ و هرکس خدا و پیامبر او و مؤمنان را ولی خود بداند، پیروز است؛ چراکه جریان حزب الله همان پیروزمندانند (همان: ۵۶).

۷. پیشران‌های حکمرانی میثاقی آینده‌نگر

واژه پیشران، از اصطلاحات دانش «آینده‌پژوهی» است که به معنای عوامل و نیروهای و فرایندهای پیش‌برنده است (گوردون، ۱۳۹۲، ص ۱۸۲). به هر نیروی تغییرسازی که موتور محرکه تحول به‌سوی آینده باشد و روندهای حرکت را تسهیل و بر رویدادها و رخداد‌های آینده تأثیر بگذارد، عنوان «پیشران» صادق است. پیشران‌ها ممکن است به‌وسیله اشخاص، نهادها یا حتی شرایط ایجاد شوند (اخوان کاظمی، ۱۳۹۷، ص ۱۵). در آخرین سوره قرآن (مانده) - که ناظر به همه عناصر اساسی «کمال دین»، «جامعیت»، گستره «فراگیردین»، «انحصاری‌بودن اسلام»، «انا له لحافظون»، دستورالعمل‌های مراقبتی و تسهیلی حرکت به‌سمت آینده را پیش‌بینی کرده است - نازل‌شدن دو آیه انحصاری «بلغ ما انزل الیک» (مانده: ۶۷) و اعلام خاتمه وحی با «اکمال دین، اتمام نعمت و رضایت به اسلام» (همان)، دستور مکرر به «حکم بما انزل الله» (همان: ۴۸)، تهدید بر سرپیچی از «وَمَنْ أُوْحِيكَ بِهِمَّا أَنْزَلْنَا اللَّهُ» (همان: ۱۰۴، ۸۳، ۸۱، ۶۸، ۶۶، ۶۴، ۵۹، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۵، ۴۴)، تصریح به «عدم خوف و حزن» (همان: ۶۹)، «یأس کفار» (همان: ۳)، ضرورت مشارکت همگانی در پیشبرد ارزش‌های متعالی «تعاون علی البر» (همان: ۲)، مراقبت از «ایمان و تقوی» (همان: ۱۰۸، ۹۳، ۸۸، ۶۵، ۵۷، ۳۵، ۴، ۲)، «مسابقه در خیرات» (همان: ۴۸)، استقامت و اطاعت «وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ» (همان: ۹۲) و مهم‌تر از همه، سفارش اکید به «أوفوا بالعقود» (همان: ۱) و وفادارای به میثاق‌هایی که با خدا بسته‌اید که تا آخر به آن پایبند باشید «مِيثَاقَهُ الَّذِي وَاْتَقَوْا بِهِ» (همان: ۷)، همه این موارد، پیشران‌هایی هستند که آینده دین و حکمرانی میثاقی الهی را تضمین می‌کنند.

۸. سناریوی وفاداری در سوره مائده

مراد از سناریو در حکمرانی آینده‌نگرانه، توصیف شناختی از شرایط، تهدیدات، فرصت‌ها، نیازها و ارزش‌های آینده است. در یک سناریو، حاکمیت بر اساس تصویرهایی که از آینده‌های محتمل دارد، ساختن آینده مطلوب را مهندسی و معماری می‌کند تا به درک درستی از محیط‌های بدیل آینده برسد. یک سناریوی خوب باید دارای توجیه عقلانی،

حکمرانی میثاقی آینده‌نگر، بر اساس سوره مائده

سازگاری درونی، توصیف روابط علت و معلولی، در بستر چالش‌های آینده باشد (عطاری، ۱۳۹۳، ص ۱۸). در حکمرانی اسلامی آینده‌نگر، سناریوها بیشتر با رویکرد هنجاری واقع‌بینانه و بر پایه پیش‌فرض‌های بنیادین طراحی شوند. اهداف و مقاصد آتی، بر اساس ارزش‌ها و مطلوبیت‌ها از میان احتمالات و بدیل‌های متنوع تعیین می‌شوند (مهاجرنیا، ۱۴۰۲، ص ۱۸۴).

سناریوپردازی هنجاری، برخلاف سایر روش‌ها، به سبب اتکا بر حقایق مطلوب قطعی و پیش‌فرض‌های ارزشی، میان آینده‌های محتمل متحیر نیست. برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در روندها، رویدادها، مسائل اساسی، چالش‌ها، مشکلات و موانع سر راه را به قصد تحقق و تثبیت الگوی مطلوب متعین آینده پیگیری می‌کند تا در تدوین راهبردها، عوامل بیشتری را در نظر بگیرد و قدرت انعطاف و انطباق خود با شرایط آتی را افزایش دهد (نیشه‌یار، ۱۳۹۰، ص ۸۶-۸۷). بنابراین سناریوی هنجاری سوره مائده به صورت سلبی در مقام نفی حکمرانی، بازگشت به جاهلیت و اثبات تداوم و تکامل حکمرانی اسلامی در قالب فرایند چهارگانه ای است که در ادامه بیان شده است.

به نظر می‌رسد، سوره مائده به مثابه آخرین جمع‌بندی از ۲۳ سال رسالت پیامبر ﷺ است که هم در مقام نفی بازگشت به حکمرانی جاهلیت و هم رسالت اثبات، تداوم و تکامل حکمرانی اسلامی آینده را بر دوش دارد.

گفتنی است که در این سوره، اتفاقی افتاد که در آغاز بعثت هم مشابه آن رخ داد. پیامبر ﷺ در اول و آخر رسالت خود، دو مأموریت ویژه را علنی کرد: یکبار در مکه، سه سال بعد از بعثت، مأمور شد تا دعوت خود را با این آیه آکنند: «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» (شعراء: ۲۱۴) و در سوره پایانی قرآن هم مأمور شد تا انتصاب جانشین خود را علنی کند: «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» (مائده: ۶۷)؛ با این تفاوت که در اعلام نخست به پیامبر ﷺ هشدار نداد که اگر اعلام نکردی رسالتت ناتمام است، در حالی که در اعلام دوم، با صراحت فرمود اگر ابلاغیه جانشینی را اعلام نکنی تمام مأموریت رسالتت، کأن لم یکن است: «وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ» (همان). نکته

قابل توجه آن است که «مؤمن» سوره شعراء با «مؤمن» سوره مائده، یکی هستند و حسب روایات، پیامبر ﷺ در مجلس دعوت قریش فرمود:

مَنْ يُوَازِرُنِي عَلَى هَذَا الْأَمْرِ يَكُنْ أَخِي وَوَصِيي وَوَزِيرِي وَوَارِثِي وَخَلِيفَتِي مِنْ بَعْدِي؛ چه کسی حاضر به همراهی و همکاری با من در این امر رسالت است تا برادر و وصی و وارث و جانشین بعد از من باشد؟ (شیخ مفید، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۷).

در آن واقعه، تنها امام علیؑ ایمان خود را به رسالت اعلام کرد (ابن اثیر، ۱۹۶۵، ج ۲، ص ۶۰) و در غدیر خم هم، پیامبر ﷺ پس از ابلاغ جانشینی فرمود: من کنت مولاه فعلی مولاه؛ هر کس که من مولای اویم پس از این علی، مولای او است (امینی، ۱۴۱۶، ج ۱، ص ۳۵۵).

بسیاری از مفسران، به این تصریح دارند که پس از ابلاغ حکم جانشینی، آیه «اکمال دین» نازل شد (علامه طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۵، ص ۱۷۶) و در همان زمان شرایط مایوس شدن کفار اعلام گردید. در تأیید این ابلاغیه مهم، آیه ۵۵ بر اساس شاخصه متعین از امام علیؑ یاد کرد که جانشین و ولی شما کسی است که در نمازش زکات می‌دهد:

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ (مائده: ۵۵).

در آیه ۵۶ سوره مائده، ولایت حضرت امیرؑ، به قدری روشن و مورد تأکید است که خداوند فرمود:

وَمَنْ يَقُولْ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْعَالِيُونَ؛ و هرکس خدا و پیامبر او و کسانی را که ایمان آورده‌اند، ولی خود بداند، پیروز است؛ چراکه حزب خدا همان پیروزمندانند.

همه این رخدادهایی که در سوره مائده آمده است، نشان‌دهنده آن است که سناریوی وفاداری آینده، بر اساس «دین کامل» و جامعه مؤمن وفاداری است که رهبری آن با «امیرالمؤمنینؑ» جانشین رسول الله ﷺ است. در این سناریو، خداوند در مقام تعیین راهبرد حکمرانی میثاقی آینده‌نگرانه است. این سناریو در سوره مائده با عنایت به «مبانی»، «اصول» و «پیشران‌ها»ی پیش‌گفته، در چهارسطح طراحی و بیان شده است:

۸-۱. سناریو در سطح توصیف واقعیت‌ها

زبان این دسته از آیات، به صورت توصیفی و اخباری است که اساس حکمرانی میثاقی را تشکیل می‌دهند:

- * وجود پیمان الهی و عقد لازم الوفای ربوبیت - عبودیت (مائده: ۱، ۷)؛
- * انتصاب جانشین به مثابه قطعه کامل‌کننده پازل دین (همان: ۶۷)؛
- * اعلام رسمی اكمال دین و اتمام نعمت و رضایت نهایی به اسلام (همان: ۳)؛
- * اعلام یأس و نوامیدی کفار از قدرت اسلام (همان)؛
- * اعلام انحصار ولایت در امام علی علیه السلام (همان: ۵۵)؛
- * اعلام مصونیت دین و حکمرانی اسلامی در مقابل دشمنان (همان: ۴۷)؛
- * اعلام پیروزی قطعی جریان پیروان ولایت و حزب الله (همان: ۵۶).

۸-۲. سناریو در سطح هشدار نسبت به آینده

ادبیات به کاررفته در این بخش از آیات سوره مائده، بیانگر آن است که خداوند نسبت به آینده حاکمیت و حکمرانی الهی، دغدغه جدی دارد و به تبع در برنامه‌ریزی و سناریوپردازی برای آینده، این دسته از آیات جایگاه ویژه‌ای دارند:

- * هشدار نسبت به ارتدادها: «وَلَا تَتَّبِعُوا عَلَىٰ أَثَارِكُمْ» (همان: ۲۱) / «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ» (همان: ۵۴)؛
- * هشدار نسبت به بازگشت به جاهلیت: «أَفَكِرَ الْجَاهِلِيَّةَ يَوْمَئِذٍ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ» (همان: ۴۸-۴۹)؛
- * هشدار نسبت به همراهی با جریان انحراف و گناه: «لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْرِ وَالْعُدْوَانِ» (همان: ۲)؛
- * تحذیر نسبت به گرایش‌های انحرافی: «وَلَا تَتَّبِعِ أَهْوَاءَ هُمْوَاحِذِهِمْ» (همان: ۴۹)؛
- * هشدار نسبت به عهدشکنی‌ها: «فِيمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ» (همان: ۱۳)؛
- * هشدار نسبت به حلال کردن حرام‌ها و حرام کردن حلال‌های خداوند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرُمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (همان: ۸۷)؛
- * هشدار نسبت به یکسان‌انگاری ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها: «قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ» (همان: ۱۰۰)؛

- * هشدار نسبت به رعایت قواعد دوستی و دشمنی: «وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمَرَأْنُ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْمَكْرَاهِي أَنْ تَعْتَدُوا» (مائده: ۲، ۸)؛
- * هشدار نسبت به عهد و پیمان‌هایی که با خدا بسته‌اید: «وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّتِي وَاتَّقُوا» (همان: ۷)؛
- * هشدار نسبت به تفرقه و اختلاف: «وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ... فَيَنْبَغِيَكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ» (همان: ۴۸)؛
- * حذر از فتنه‌انگیزی دشمنان: «وَاحْذَرُوا أَنْ يَفْتِنُوكُمْ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ» (همان: ۴۹)؛
- * هشدار نسبت به جریان نفاق در جامعه: «فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ» (همان: ۵۲)؛
- * هشدار نسبت به دشمن‌ترین دشمنان: «أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا» (همان: ۸۲).

۸-۳. سناریو در سطح اقدام و عمل آینده

پس از بیان دو دسته آیات توصیفی و تحذیری، بخشی از سوره مائده به دستورالعمل‌های اقدامی و اجرایی پرداخته است و تحقق آینده حکمرانی مطلوب را وابسته به اقدام عملی مسلمانان می‌داند:

- * حکم بر اساس ما نزل الله: «وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ» (همان: ۴۹)؛
- * اطاعت از حکمرانی الهی، نبوی و ولایی: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ» (همان: ۹۲)؛
- * پایبندی به عهد و میثاق الهی (همان: ۱ و ۷)؛
- * دستور به پایبندی به تقوا: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ» (همان: ۳۵)؛
- * دستور به ایستادگی و جهاد در راه خدا: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا... جَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ» (همان: ۳۵)؛
- * دستور به توسل به ابزار رسیدن به مطلوب: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» (همان: ۳۵)؛
- * دستور به اقدام سریع و سبقت در خیرات: «فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ» (همان: ۴۸)؛
- * مشارکت عمومی در سامانه زندگی اجتماعی «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ» (همان: ۲)؛

۸-۴. سناریو در سطح پیشگویی آینده

در سناریوی هنجاری مبتنی بر سوره مائده، نه تنها در کنار بدیل‌های محتمل، بدیل مطلوب وجود دارد، بلکه پیشگویی قطعی از حوادث آینده هم مطرح شده است. در راستای انتصاب جانشینی امیرالمؤمنین^ع در غدیر خم، آیه ۵۴ این سوره با لحنی عتاب‌آمیز نسبت به مخاطبان عرب و مؤمنان حاضر در مدینه می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، هرکس مرتد شود و از دین خود برگردد» بدانید که خداوند سکوت نمی‌کند و دست از یاری دین در آینده برنمی‌دارد، بلکه «فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ» (مائده: ۵۴)، قومی را می‌آورد که آنها را دوست می‌دارد و آنها هم خدا را دوست دارند. آنها نسبت به مؤمنان، فروتن و نسبت به کافران سرفرازند. در راه خدا جهاد می‌کنند و از سرزنش هیچ ملامتگری نمی‌ترسند. پس از نزول آیه، چند نفر از صحابه از پیامبر^ص پرسیدند که آن قوم کیست؟ حضرت بر شانه سلمان فارسی دست گذاشت و فرمود:

هَذَا وَ ذُووَهُ، لَوْ كَانَ الدِّينُ مُعْلَقًا بِالثُّرَيَّا لَتَنَاوَلَهُ رِجَالٌ مِنْ أُنْبَاءِ فَارِسٍ؛ این مرد و تبار او، همان قوم هستند اگر دین به ثریا آویخته باشد، مردانی از ایرانیان به آن دست می‌یابند (طبرسی، ۱۳۸۴، ج ۳، ص ۳۲۱ / صدر، ۱۳۷۷، ج ۷، ص ۱۷۲).

نتیجه

سوره مائده، آخرین سوره نازل شده قرآن است که اگر آن را به مثابه آخرین جمع‌بندی از رسالت ۲۳ ساله پیامبر^ص و مکمل آن بدانیم، همانند قاعده هوشمندانه وصیت‌نگاری انسان‌ها است که مهم‌ترین و ضروری‌ترین سفارش‌ها و تأکیدها را وصیت می‌کنند و برای احتمالات آینده، سناریوهای هنجاری پیشنهاد می‌کند. توجه به روندهای گذشته و حال برای ترسیم چشم‌انداز آینده، از ویژگی‌های این سوره است. ابلاغ حکم نصب جانشینی پیامبر^ص، اكمال دین و اتمام نعمت ولایت و الزام اطاعت از حکمرانی الهی و نبوی و ولایی، اعلام یأس و نوامیدی کفار از قدرت اسلام و مصونیت مسلمانان و حاکمیت دین در مقابل دشمنان و اعلام پیروزی قطعی جریان پیروان ولایت و گفتمان حزب‌الله، همه بیانگر آن است که خداوند برای

مراقبت از دین خویش، بر اساس وعده «انا له لحافظون» برنامه‌ریزی اساسی دارد. جالب اینکه به سبک زیبا و هنرمندانه‌ای حکمرانی خویش را در قالب «عقود» و «میثاق»‌های گذشته بازسازی کرده است و در آیه آغازین سوره، با یک فرمان فراگیر و عمومی و بر اساس همان پیمان‌ها، دعوت به «اوفوا بالعقود» می‌کند. تحقیق بر اساس روش سناریونویسی هنجازی، خوانشی نو از سوره مائده ارائه داد. استلزامات معرفتی این روش، ساختار تحقیق را در هفت لایه ذیل به سامان رساند:

لایه اول: مبادی تصویری که لازمه هر تحقیقی است و ترسیم فضای کلی سوره، بسترساز رویکرد آینده‌نگری آن شد؛

لایه دوم: چیستی حکمرانی میثاقی آینده‌نگر بر اساس سوره مائده، رویکرد بدیعی در این حوزه است؛

لایه سوم: بنیادهای معرفتی حکمرانی میثاقی است که مستند به آیات سوره است؛

لایه چهارم: اصول حکمرانی میثاقی است؛

لایه پنجم: گونه‌های آینده‌نگری در سوره مائده است؛

لایه ششم: پیشران‌های تحول و استقرار حکمرانی میثاقی آینده‌نگر است.

لایه هفتم: تبیین سناریوی هنجاری در قالب چهار سطح توصیفی، تحذیری، عملی و پیشگویی است.

حاصل این لایه‌های معرفتی، آن است که نقطه کانونی جامعه اسلامی پس از پیامبر ﷺ بر مدار نظام سیاسی «امامت» و «امت» باعنوان حکمرانی میثاقی، استوار است که امروزه در قالب مردم‌سالاری دینی قابل بازسازی است و خداوند، همه مسلمانان را در قالب امر مولوی «اوفوا بالعقود»، ملزم به مشارکت، پشتیبانی، اطاعت و حمایت همه‌جانبه از آن کرده است.

منابع

۱. ابن اثیر، عزالدین علی بن محمد (۱۹۶۵). الكامل فی التاریخ. ۱۴ ج. بیروت: دارصادر.
۲. اخوان کاظمی، بهرام و ایوب نیکونهاد (۱۳۹۷). «شناسایی پیشران‌های توسعه سیاسی در ایران بعد از انقلاب اسلامی؛ سناریوی مطلوب برای آینده». پژوهش‌های سیاست اسلامی. ش ۱۴. پاییز و زمستان.
۳. آلوسی، محمود بن عبدالله (۱۴۲۰ق). روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم. بیروت: دار إحياء التراث العرب.
۴. امینی، عبدالحسین (۱۴۱۶ق). الغدير فی الكتاب و السنة و الادب. قم: مرکز الغدير للدراسات الاسلامیة.
۵. برازش، علیرضا (۱۳۹۴). تفسیر اهل بیت علیهم السلام. ۳ ج. تهران: امیرکبیر.
۶. تیشه‌یار، ماندانا (۱۳۹۰). آینده‌پژوهی در مطالعات استراتژیک. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۷. الحر العاملی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴ق). وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام لإحياء التراث.
۸. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۹). تفسیر سوره تغابن. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
۹. خامه‌گر، محمد (۱۳۹۶). ساختار هندسی سوره‌های قرآن کریم. تهران: شرکت چاپ و نشر بین‌الملل.
۱۰. خزایی، سعید و امیر محمودزاده (۱۳۹۲). روش‌شناسی آینده‌نگاری. اصفهان: انتشارات علم‌آفرین.
۱۱. دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۲-۱۳۷۳) لغتنامه دهخدا. زیر نظر دکتر محمد معین و سیدجعفر شهیدی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران (روزنه).
۱۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دارالشامیه.
۱۳. سلیمانی، غلامعلی (۱۴۰۳). «فرهنگ به‌مثابه اولویت نخست حکمرانی اسلامی».

- پژوهش‌های نوین در حکمرانی اسلامی. ۱ (۱). پائیز.
۱۴. سیدقطب (۱۳۹۵). آفرینش هنری در قرآن. ترجمه محمد مهدی فولادوند، تهران: بنیاد قرآن.
۱۵. شحاته، عبدالله محمود (۱۳۷۷). درآمدی به تحقیق در اهداف و مقاصد سوره‌های قرآن کریم. ترجمه سید محمد باقر حجتی. قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۶. شیخ مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ق). الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد. قم: کنگره شیخ مفید.
۱۷. صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم (۱۳۷۷). تفسیر القرآن الکریم. ۷ ج. مصحح محمد خواجوی. قم: نشر بیدار.
۱۸. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۹. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۸۴). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تهران: ناصر خسرو.
۲۰. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۶۵). تهذیب الأحکام فی شرح المقنعة للشیخ مفید. ۱۰ ج. محقق سید حسن خراسان. تهران: دارالکتب الإسلامية.
۲۱. عطاری، مازیار و دیگران (۱۳۹۳). روش‌های آینده‌نگاری. تهران: انتشارات نشر رویش.
۲۲. فیض کاشانی، محسن (۱۴۱۵ق). الصافی فی تفسیر القرآن. ۵ ج. تهران: مکتبه الصدر.
۲۳. قرائتی، محسن (۱۳۸۸). تفسیر نور. ۱۰ ج. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۲۴. قطب‌راوندی، سعید بن هبة الله (۱۴۰۵ق). فقه القرآن. ۲ ج. محقق احمد حسینی اشکوری. قم: کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی.
۲۵. کاشانی، ملافتح الله (۱۳۲۶ق). تفسیر منهج الصادقین فی الزام المخالفین. تهران: کتابفروشی محمد حسن علمی.
۲۶. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق (۱۴۰۷ق). الکافی. ۱ ج. تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی. چاپ ۴. تهران: دارالکتب الإسلامية. تهران.
۲۷. کورنیش، ابرو نیایی (۱۳۸۸). آینده. مترجم سیاوش ملکی‌فر. تهران: نماد - نیما.
۲۸. گوردون، آدام (۱۳۹۲). فهم آینده. مترجم طیبه واعظی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

حکمرانی میثاقی آینده‌نگر، بر اساس سوره مائده

۲۹. مجلسی، محمدباقر (۱۴۴۰ق). بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار. بیروت: داراحیاء التراث العربی.
۳۰. مغنیه، محمدجواد (۱۴۲۴ق). تفسیر الکاشف. ۷ ج. قم: دارالکتب الاسلامیه.
۳۱. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۷). اخلاق در قرآن. ۳ ج. قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع).
۳۲. مکارم شیرازی، ناصر و دیگران (۱۴۲۵ق). آیات الولاية فی القرآن. قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع).
۳۳. مهاجرنیا، محسن (۱۳۹۴). فلسفه سیاسی آیت الله خامنه‌ای. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۳۴. مهاجرنیا، محسن (۱۴۰۲). «اقلیم اول سیاست در نهج البلاغه، زیست جهان جاهلیت». فصلنامه علوم سیاسی. ۲۶ (۴).
۳۵. مهاجرنیا، محسن (۱۴۰۲). آینده پژوهی انقلاب اسلامی. قم: اندیشکده مطالعات انقلاب اسلامی طلوع مهر.